

AYTƏN VƏLİZADƏ

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

E-mail: aytenvelizade@mail.ru

**NASİR MƏNZURININ “OYUNUM-OYUNUM”
ROMANI HAQQINDA
Annotasiya**

Məqalədə müasir Cənubi Azərbaycan nəsrində özünəməxsus yer tutan Nasir Mənzurinin “Oyunum-oyunum” romanından söz açılır. Əsərdə baş qəhrəman, aktyor Mirzə Bağır Hacızadənin təmsalında müəllifin insanın daxili dünyasına səyahət, ictimai problemlərə diqqət, insan taleyi və mifologiya ilə bağlı düşüncələrini görmək mümkündür.

”Oyunum-oyunum” romanı həm mövzu, həm dil baxımından geniş şəkildə təhlilə cəlb edilib.

Açar sözlər: Nasir Mənzuri, teatr, aktyor, mif, roman,

Ayten Valizade

About the novel “Oyunum-oyunum” by Nasir Manzuri

Abstract.

The novel “Oyunum-Oyunum” by Nasir Manzuri, who has special place in modern South Azerbaijani prose is discussed in this article. In the example of the main character of the novel, actor Mirza Bağır Hajizadeh, it is possible to see the author's thoughts on the journey of man's inner world, awareness of social problems, human destiny and mythology. This novel has been analyzed extensively in terms of both subject and style.

Keywords: Nasir Manzuri, theater, actor, myth, novel

Giriş/ Introduction

Müasir Cənubi Azərbaycan nəsrinin görkəmli nümayəndələrindən biri də Nasir Mənzuridir. O, orta və ali təhsilini farsca alsa da, müasir ədəbi dilimizi müstəqil mütaliə yolu ilə öyrənmişdir. Yazıçı bədii əsərlərini Güney türkcəsinin son illərdə formalaşmaqda olan ədəbi üslubunda yazıb-yaradır.

Nasir Mənzuri 1953-cü ildə Miyanə şəhərinin Küləboz mahalında ziyalı ailəsində dünyaya gəlib. Təbriz Universitetini Tikinti mühəndisliyi ixtisası ilə bitirdikdən sonra 1980-ci ildən Tehrandə yaşayır. Özü qeydlərində yazır ki, “humanitar elmlərdən uzaq olmaq üçün texniki elmlərə meyil etmişəm, Azərbaycan

folkloru ilə şəxsi müəllif yolu ilə maraqlanmışam". Nasir Mənzuri türkcə əsərləri ilə bərabər, fars və ingilis dilində də dil və onun nəzəriyyəsi haqda elmi məqalələr yazıb. Bədii yaradıcılığa farsca başlasa da, bu işi Azərbaycan türkcəsində davam etdirmişdir.

Azərbaycan folkloruna maraq, uşaqlıq yaddaşındakı türkcə söz bazası onun düşüncəsində hakim olmuş, qopmaz ideyaya çevrilmişdir. Folklor motivləri əsasında "sicillər" yazmışdır. Nasir Mənzuri "sicili" janr deyəndə "İlliada"da,

"Dədə Qorqud"da gördüyümüz qafiyəyə qədərki ritmik bədii mətnləri, fonetik söz ahənginə meyilli nəsr nəzərdə tutur. O, yaradıcılığının ilk mərhələsində ritmik, ahəngdar, yəni sicili nəsrin lirik süjetli formalarına daha çox müraciət edib.

Yazıcının "Son nağıl, son əfsanə", "Qaraçuxa", "Həpirim = Hüpürüm", "Cırtan", "Avava" adlı əsərləri 1990-2005-ci illər arasında İranda əski əlifba ilə nəşr olunub.

Nasir Mənzurinin romanları sadə dildə yazılmasına baxmayaraq, onların dil zənginliyini duymaq üçün oxucuda çox zəngin söz və düşüncə fəhmi olmalıdır. Çünki yazar romanlarında üzdə sadə görünən hər bir sözə, deyimə, anlama bir neçə yöndən yanaşır. Yazarın mətnarası yaşam təcrübələrindəki çox yönlü baxışı oxucunun bədii dünyagörüşünü aktivləşdirir və dərinləşdirir. Bu baxımdan Nasir Mənzuri yaradıcılığı parlaq təhkiyə üslubu və söz duyğusu ilə seçilir.

Əsas hissə / Main Part

Nasir Mənzuri yaradıcılığında özünəməxsusluğu ilə seçilən romanlardan biri də "Oyunum — oyunum" əsəridir.

Müəllifin kitaba yazdığı ön sözdən məlum olur ki, bu romanı yazmağa 1996-cı ildə başlayıb. Romanın qəhrəmanı keçmiş teatr aktyoru Mirzə Bağır Hacızadə olmuşdur. Mirzə Bağır Hacızadə haqda ustad Fərzanə (Məhəmməd Əli Qövs) ilə görüşlər keçirdiyini, onun xatirələri əsasında bu obrazı yaratdığını bildirir.

Nasir Mənzuri Mirzə Bağır Hacızadə haqda yazır: "Hacızadənin karakteri kövşənlərdəki boğanaq imiş" deyərəm. "Boğanağı dayandırmaq da olmaz, gizlətmək də olmaz. Ondan qaçmaq da olmaz!. Hacızadənin doğulmuş ifadəsi ləhzələri etgiləndirib tamaşaçısına sübhə yolunu bağlayırmış. Belə bir ovsunlamamı hamımız sevib həyəcanlanırıq." [6, s.5]

Bu romanı bioqrafik roman hesab etmək olmaz. Nasir Mənzuri özü də qeyd edir ki, bu romanın mövzusu ağır sıxıntılara düşmüş bir teatr adamının ölüm qabağı son günlərindəki xatirə, duyğu və yaşantılarıdır. Bir qədər ekzistensial xarakterli bu mövzu dünya ədəbiyyatında az işlənməyib. Lakin Nasir Mənzuri romanı Cənub teatr mühiti materialı, aktyorun ən orijinal xatirələri ilə dolğunlaşdırır və orijinal edir. Cənubda və bütün İranda teatr işi həmişə mühafizəkar düşüncə ilə üz-üzə gəlmiş, bəzən tragik çətinliklər yaşamışdır. Romanın problematikası qismən də udur. Böyük C. Cabbarlının "Oqtay Eloğlu", "Dönüş" pyesləri də müsəlman

mühitində aktyor və rejissor yolunu seçən fədakar insanların mübarizəsindən bəhs edir.

Nasir Mənzuri 1996-cı ildən yazmağa başladığı bu romanı 2008-ci ildə bitirir. Bu romanın hissələri (1 və 2-ci fəsil) Bakı mətbuatında latın qrafikasında 2008-ci ildə modern ədəbiyyat jurnalı olan “Alatoran”ın 2008-ci il 12 və 13-cü saylarında dərc olunmuşdur. Romanın adı müəllif tərəfindən “teatr” sözünün o tayda şifahi dildəki qarşılığı kimi işlədilir. Romandakı hadisələr uşaqlıqdakı təqlidi oyunlarla teatr və səhnə oyunlarının oxşarlığı motivi üzərində qurulmuşdur. Əsər müəllifin oxuculara müraciəti ilə başlanır. Müraciətdə deyilir ki, “Burada verilən parça

“Oyunum — oyunum” romanının birinci fəslidir. Bu roman Mirzə Bağır Hacızadənin yaradıcılığı ilə bağlıdır. Hacızadə bizim böyük teatr aktyorumuzdur. Onun həyatı xatirələnməli hadisələrlə bağlıdır.

Bu roman onun son günlərini əks edir, ancaq bioqrafik deyil. Bu roman rəvayət söyləmiş şivəsi olduğu qədər Hacızadənin xarakterinə uyğun götürülüb.”

“Oyunum — oyunum” əsərində Bağır Hacızadə haqqında məlumat verilir. Qeyd olunur ki, M. B. Hacızadə Təbrizli bir ailədənir. Atası adlı-sanlı tacir olmaqla bazarda dükanı var imiş. Atası onu Tbilisiyə həkimlik təhsili üçün göndərsə də, o, teatr və yönətməlik (rejissorluq) oxuyur. Təhsili bitdikdən sonra Maria adlı bir qızla evlənir. Tbilisi mühiti ona güclü təcrübələr qazandırır. İnqilab olduğu üçün sərhədlər bağlanır. Atası xəstələndiyinə görə Təbrizə qayıtmaq məcburiyyətində qalan Hacızadəyə sonradan geri qayıtmağa icazə verilmir. Beləliklə, birdəfəlik Gürcüstandan ayrılmış olur.

Hacızadə Təbrizə qayıtdığı zaman atasından qalan bütün var-dövlətinə əmisinin yiyələndiyini görür. Teatr işinə başlamaq istəsə də, türk dilində tamaşaya icazə verilmir. “Hacızadə küçələrdə veylan” qalır.

1941-ci ildə Böyük Vətən müharibəsi başlayandan sonra Hacızadənin təsadüfən Təbrizdə sovet zabiti kimi ezamiyyətdə olan Cəfər Cəfərovla görüşməsi onun teatr işinə başlamasına təkan verir. Həmin ilin avqustunda İrana daxil olan qızıl ordu ilə o taya yüzdən çox ziyalı ezam edilmişdi. Bu görüşdən sonra 1946-cı ildə Pişəvəri hökuməti dağıdılanda qədər ömrünün ən gözəl günlərini yaşayır. Pəhləvi hökumətinin Təbrizə soxulması ilə (12 dekabr, 1946) ilə Hacızadə ən fəlakətli günləri yaşayır. Dəfələrlə həbs olunub zindana salınır. Hacızadənin son günləri Tehrandə keçir, ancaq ölüm zamanı gəlib Təbrizdə xiyabanda ölür. Adsız-sansız biri kimi dəfn olunmaq üçün yuyulanda ölü yuyan adam onu birdən tanıyır. Hacızadəni məhdud sayda dost-tanışı dəfn edir. Aktyoru xatırladan Təbriz teatr zalı isə 1980-ci ildə uçurdlur.

Əsərin üslubu ilk baxışdan sadə görünür. Ancaq romanı oxuduqca müəllifin mürəkkəb qələm texnologiyasının şahidi olursan. Xalq təfəkküründən gələn adət-ənənə, insanların həyatını yönəldən inanclar, əfsanələr romanın qayəsini təşkil edir. Roman həm bütöv struktura, həm də kiçik süjetlərə malikdir.

“Alatoran”da dərc olunmuş birinci fəsil aktyor barədə ayrıca bir hekayəni xatırladır. Bu hissədə Hacızadənin həyatının ölümünə yaxın son dövrünü görürük. Qoca, halsız, pulsuz-parasız və işsiz olan Mirzə Bağır ağır xəstədir, yaddaşı da pisləşib. Yazıçı onun zehninə belə vəziyyətindən həm sujet yaratmaq, həm də təhkiyə — rəvayət tərzini formalaşdırmaq üçün istifadə edir. Əsərin təhkiyəsi aktyorun vəziyyətinə, psixologiyasına uyğunlaşdırılır. Bu uyğunlaşdırmanı Nasir Mənzurinin istifadə etdiyi bir üsul saymaq olar.[5, s.143]

Aktyor Mirzə Bağır tənha bir adamdır və yaşadığı yerdə bircə ev itindən başqa heç yaxını görünmür. Əsas işi itlə deyinmək və köhnə qəzet-jurnallardakı şəkillərini axtarmaq və xatırlamaqdır. Onun yaddaşı pozulub gah itir, gah da qayıdır. Amma hiss olunur ki, onun xatırlamağa çox şeyi vardır. Köhnə qəzet və jurnal arasında öz şəklini axtardığı zaman tapdığı şəkillər əsərin süjetini daha da genişləndirir. Hər dəfə fərqli şəkillər və xatirələr Hacızadənin xəyalında canlanır. Bu yaddaşın da hamısı onun aktyorluq fəaliyyəti, müxtəlif dünya paytaxlarında olduğu uğurlu qastrol səfərləri ilə bağlıdır. O, Londonu, Moskvanın “Bolşoy teatr”-nı, Tiflisi, daha haraları xatırlayır. O zamanəsinin diribaş adamı, Təbrizdə və bütün ölkədə sevilən aktyor olub. Bütün yaradıcı adamlar kimi onun qocalığı çətin bir dalana dirənib, tənha və pulsuzdur.

Nasir Mənzurinin əsərdə psixoloji məqamları ustalıqla əks etdirdiyinin də şahidi oluruq. Belə ki, surətlərin, heyvanların, itlərin psixologiyasına dair çox dəqiq detallar verir və oxucunu təəccübləndirir. Bu psixologizmi biz ikinci fəsildə də görə bilərik. Bu fəslin də qəhrəmanı uşaq dünyaya gətirdiyini yadına sala bilməyən bir tərəkəmə qadınıdır. Birinci fəsildə biz onu Tehrandə ac olan bir aktyora yemək gətirən bir qadın kimi görürük. İkinci fəsildə yazıçı bu qadının şəhərə köçənə qədər həyatını qısa şəkildə qələmə alır. Tərəkəmə qadını təsvir edən ikinci fəsil teatr mühitindən çox uzaqdır. Tərəkəmə qadının həyatını nəql edən ikinci fəsil yazıçı üçün ənənəvi olan insan və təbiət mövzusu ilə bağlıdır. Burada gecə və insan motivi “Qaraçuxa”-nı xatırladır. Bu da təsadüf deyildir. Nasir Mənzurinin öz əsərlərində doğma motivlərə meyilli olduğunu görürük. “Oyunum — oyunum” əsərində insan və təbiət mövzusu, gecə, səhər çağının emosional duyumlarının təsviri aparıcıdır. Yazıçı təbiətin məxsusi bir dili olduğuna inanır və bunu bədii detallarla əsaslandırmağa çalışır.

Araz Əhmədov “Oyunum-Oyunum” romanı haqqında Kredo qəzetində nəşr olunan məqaləsində yazır: “Nasir Mənzuri dördüncü romanında — “Oyunum — oyunum”da Mirzənin yaşadığı o qara günləri, Türk teatrının çətin günlərini, Tehranın dalda-bucaqdakı dalanlarında yaşanan fəsadı, o arada hərdən gözə dəyən gözəl insanlıq təcrübələri ilə birlikdə oxucunun gözlərində canlandırır. Yazarın romanda sosioloji, psixoloji, mifoloji uzmanlığı təqdirə layiqdir.”[2, s7]

Əsərin əsas süjet xətti və əlavə süjetlər romanın məzmununun, ideyasının aydınlaşmasına kömək edir. Belə ki, birinci fəsildə süjet xətti Hacızadənin həyatı ilə bağlı olsa da, ikinci süjet bir qarının yaşamını canlandırır. Qarı ilə bağlı süjet əsərin

əsas fabulası ilə mükəmməl şəkildə əlaqələndirilir. Hacızadə qəzet və jurnal qırıntıları arasında öz şəklini axtararkən balaca oğlan şəkli tapır. Qarı ilə bağlı olan əhvalat da məhz bundan sonra başlanır. Qarının sonbeşik oğlunu dünyaya gətirməsi, uşağı yaylaqda bir mağaraya aparıb keçiyə tapşırması, keçini anası kimi sevməsi və digər hadisələr canlandırılır. Keçini bir qurd yaraladıqdan sonra keçini kəsmək zorunda qalırlar. Bu hadisə balaca oğlana pis təsir edir. "Neçə gün yorğan-döşəyə düşdü, bəlkə bala-bala kefi sazaldı." [6, s.115] O gündən sonra o uşaq keçiyə anasını yaralayan o qurdu tapmaq üçün çalışır. On altı yaşında hətta biz onun bir yalquzaq qurdla yoldaş olduğunu görürük. Çaxmır adında bu yalquzaqla on altı yaşlı yeniyetmə övladları gəzirlər.

Əsəri oxuduqca bir-birindən fərqli hadisələr və obrazları görürük. Müxtəlif epizodlarda romanın baş qəhrəmanı Mirzə Bağır Hacızadə, elat ana, altı yaşında keçiyə anasını itirmiş oğlan, on altı yaşında yalquzaqla yoldaş olan oğlan, Tehrandakı Şukufənov qabağında Cəmilənin böyük posteri qarşısında dəfələrlə gəlib duran gənc adam, dalda-bucaqda küçələrdə bir qızın itmiş sevgisini axtaran oğlan surətləri əsərin məzmununu zənginləşdirir. Yaradılan obrazlar canlı, yaşar olmaqla bərabər mifikləşdirilmiş varlıqlardır. Çünki Mirzə Bağır Hacızadənin baxdığı hər şəkildə görə yazıçı mifik bir varlıq və əhvalat yaradır.

Biz romanı oxuduqca əsərdə mifoloji elementləri aydın görürük. Əsərdə "Dədə Qorqud" dastanından, eyni zamanda Romul və Rom dastanlarından olan mifik elementləri keçiyə ana ilə bağlı əhvalatda görmək mümkündür. Romanda açar sözlər var ki, həmin mifik düşüncəyə işarə edir. Məsələn, "isfinks", "keçiyə", " qurd", "Atlas", "ay", "Bayat" və s.

"Dünən gecəki kimi yeriyə bilməzdi, dünən bayat (bay-at) idi, ancaq bölündülər, ayrıldılar; "bay" bir yana, nalları çəkilməmiş " at" bir yana. At getdi gedəli!"[6, s. 123]

"O qarlara görə hələ tələsmə, padşahım. Qar şaxta əlindən, canavarlara yeyilməyə bəhanə axtarma, sultanım. Buduhana, canavaray başlanır. Bu ayın ikiliyindən qurtulmaq çətindir! Bu ay səni öldürsə də dirildib yenə öldürəcəkdir"[6, s. 122]

Biz əsərdə mifikləşdirməni baş qəhrəmanla bağlı epizodlarda da görə bilirik. Mirzə Bağır Hacızadənin ölümünü də yazıçı mifləşdirir, bəzi epizodlarda mifoloji varlıq Əbülbövlün adını görürük."Soyuqdan bala-bala donurdu. Donduqca da pilləkənin daşlarına qarışırdı. Bəlkə də başdan-boya donub daş olub, qurtulub getmişdi." "Tanrı sənə rəhmət eləsin, Mirzə. İndi oldun teatrın daşdan yonulmuş qaraçıxası! Necə də yaraşır bax! Tanrı hər kəsi bir işə yaradıb. Sənin də yerin səhnə deyilmiş, teatrın eşiyi imiş. Burası bir qızın röyasının içi! Nə yazıq ki burda oturan Əbülbövl od yandıra bilməz!" [6 , s.216]

"Oyunum-oyunum" romanında müəllif bir sıra ictimai siyasi problemlərə də toxunur. Cəmiyyətdə baş verən problemlərə fəlsəfi yanaşmanı bəzən obrazın dilindən verilmiş bir cümlədə aydın görmək olar. Romanda Türkc teatrının yaşadığı qara günlər, Tehranın dalda-bucaqda qalmış küçələrində baş vermiş fitnə-fəsadlar, əxlaqsızlıq satirik dillə tənqid edilir. Dünya və yaşam haqqında düşüncələri romanda

bu formada ifadə edilib: “Dünyalar vardır oğurluq orda cinayət sayılır. Oğurlanmış zad geri qaytarıldıqda oğrusu da dustaqlanır. Dünyalar da vardır varlılıq orda cinayət sayılır. Varı əlindən alınıb cinayətçisi məcburi əməyə göndərilir.

Dünyalar da vardır üzüm(abır həya) orda cinayət sayılır. Cinayətçisi dilənçilik peşəsinə götürülür. Dünyalar var tapançasını gec çəkən orda cinayətçi sanılır. Canı alınıb torpağa tapşırılır. Dünyalar var düz danışmaq orda cinayət sanılır. Cinayətçinin varı-yoxu əlindən alınıb əmisinə verilir...

Dünyalar var ucaboyluq orda cinayət sanılır. Cinayətçisi də xalqa ibrət olsun deyə zooparkda qəfəsə salınır. Bir dəyil, iki dəyil, dünya dolu dır dünyalarla” [6 , s. 161-162]

Romanın dil xüsusiyyətlərinə də nəzər yetirsək sadəliyin, axıcılığın şahidi oluruq. Mənzuru Cənub ləhcələrinin şirəsinə, zənfirliyini nəsr dilinə gətirməyə çalışır. Yazarın bu romanı da digər əsərlərində olduğu kimi sicir ədəbiyyatından yaranır. Müəllif “Kitabi-Dədə Qorqud”da tez-tez işlədilən alliterasiya, assonanslardan məharətlə istifadə etmişdir.” İndi budur bax, yeddi ağacdən yeddi ağaca qara gecədə qara şoxumda qara daşın dibində qara quzunu seçməli idi” [6 , s. 124] “ Qarı öz-özlüyündə çəkiş-bərkişdədir. Qanrı olduqda hayatın təsbir tökəni hayatı qoruyandır, bir yanda da qarırı olub qar yağdıran, hayat qurudandır”[6, s. 152]. Səs təkrarları ritm yaradaraq bədii emosionallığı artırır.

Nazir Mənzurinin bu romanında da müəllifin yaratdığı bəzi sözləri anlamaq üçün özünün yaratdığı lüğətdən istifadə etmək məqsədəuyğundur. Yazıçı dil sahəsində, təhkiyədə cəsarətli eksperimentlər edir, nəsr dilimizin inkişafına çalışan yenilikçi kimi diqqəti cəlb edir. Rəhim Əliyev N.Mənzurinin dil və üslub xüsusiyyətləri barədə Ədəbiyyat qəzetində nəşr edilən “Yazıçı və alim” məqaləsində yazır:

“ N.Mənzuri öz təhkiyəsində Cənub dialektlərinə əsaslanmağa çalışır, onların ifadə gücünə inanır. O ana dilinin, türk sözlərinin, qədim Təbriz dialektinin potensialını ortaya qoymağa can atır.”[3, s. 7-8]

Nəticə /Conclusion

Hesab edirik ki, “ Oyunum-oyunum” romanı Cənubi Azərbaycan nəsrinin ən parlaq əsərlərindən biridir. Burada gerçəklik, xəyal, mif bir-birinə qarışır və bütün Azərbaycan nəsr kontekstində orijinal bir hadisəyə çevrilir. Əsər dil, üslub, süjet xəttinin mükəmməlliyi baxımından Nasir Mənzuri nəsrinin yeni bir mərhələyə keçidi kimi qəbul edirik.

Ədəbiyyat/ References

1. Cənubi Azərbaycan ədəbiyyat tarixi (XXəsr).İki cildə.II cild.Bakı, “Qanun” Nəşriyyatı, 680s.
2. Əhmədovlu A.Oyunum-oyunum romanı.”Kredo” qəzeti,2023, s4

3. Əliyev R. Yazıçı və alim."Ədəbiyyat" qəzeti. 2 avqust 2013, s7-8
4. Əliyev R.Ədəbiyyat nəzəriyyəsi,(Təkmilləşdirilmiş ikinci nəşr), Bakı: "Qanun", 2012, 463s.
5. Mehdibəyova M.Cənubi Azərbaycan nəsrinə dünən və bu gün.Bakı:"Elm və Təhsil", 2019, 184s.
6. Nasir Mənzuri.Oyunum-oyunum.İran,Təbriz.Qaraçuxa Nəşriyyatı.227s.

О романе Насира Манзури «Оюнум-Оюнум»

В статье упоминается о романе Насира Манзури "Оюнум-Оюнум", занимающий особое место в современной южно Азербайджанской прозе. В произведении можно увидеть путешествие автора к внутреннему миру человека, внимание к социальным проблемам, размышления о человеческой судьбе в образе главного героя,актера Мирзы Багира Гаджизаде. "Оюнум-Оюнум" в статье подробно анализируется как в предметном, так и в языке отношении.

Ключевые слова: Насир Манзури, театр, актер, миф, роман.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 19.09.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 30.09.2024

**Rəyçi:: Filologiya elmləri doktoru Rəhim Əliyev
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur**